

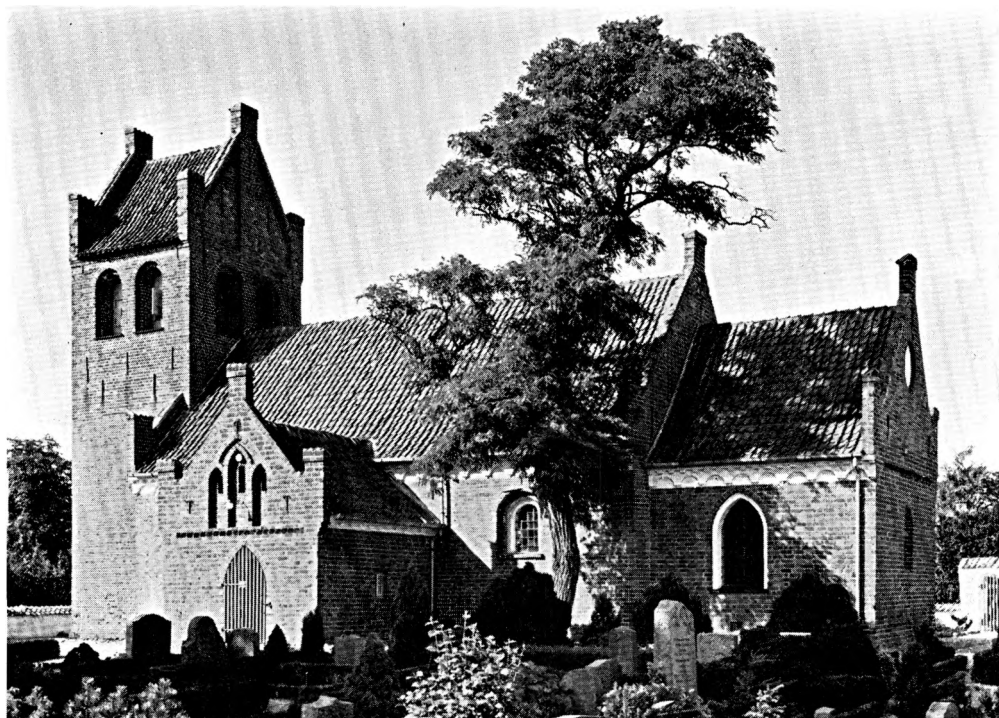

Fig. 1. Græse. Ydre, set fra sydøst.

L.L. 1972

GRÆSE KIRKE

LYNGE-FREDERIKSBORGHERRERED

Kirken nævnes 18. okt. 1529, da biskop i Roskilde, Joachim Rønnow, med kapitlets samtykke overdrog Mogens Goye og hans arvinger patronatsretten¹. Da kronen ved det store mageskifte med Herluf Trolle 1560 kom i besiddelse af Græse gård og by², må kirken være fulgt med. 1567 var der 18 tiendeydere i sognet³. 1874 kom kirken sammen med Sigerslevvester (p. 2215) fra statskassen i privateje⁴, og 1. april 1911 overgik den til selveje.

Møntfund. I forbindelse med omlægning af kirkens gulve 1966 (jfr. p. 2200) fandtes ved harpning af afgravet materiale forskellige steder i skibet 24 danske mønter fra Christian II.s tid frem til Christian X.; desuden 7 tyske (bl.a. 5 mecklenborgske hulpeninge) fra 1400'ernes begyndelse til 1949⁵.

Kirken ligger på en bøjning i byens nordre udkant og nogenlunde midt i sognet. Den lille kirkegård, hvis terræn falder fra tårnet mod sydvest, har formentlig bevaret senmiddelalderlige grænser, selv om kun nordmurens vestligste stykke, der er af munkesten med udkragende savskifte på ydersiden, kan være middelalderligt. I hovedsagen er murene af rå kamp fornedet og tegl,

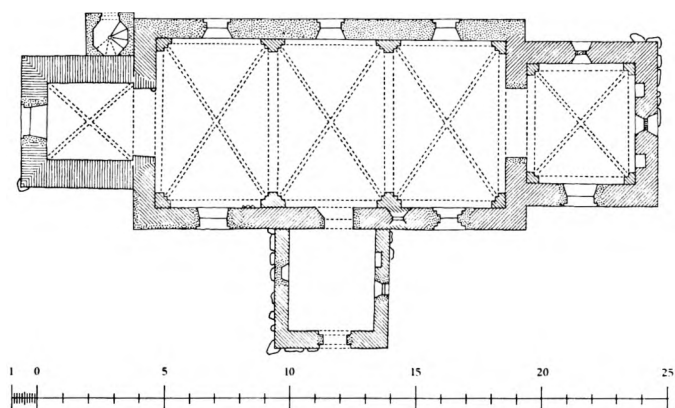

Fig. 2. Græse. Plan. 1:300. Målt af C. G. Schultz 1936. Suppleret af El. M. 1972.
Tegnet af Jens Hald Jensen 1974.

fortrinsvis små sten, foroven. Undtaget herfra er den indvendig jorddækkede sydmur (samt nogle meter af vestmuren), som er af kløvsten og sandsynligvis stammer fra en reparation 1862⁶. Alle mure er afdækket med vingetegl (tagfald mod kirkegården) og står hvidkalkede med undtagelse af sydmurens yderside, som er blank. 1619⁷ udførte Hans murermester fra Roskilde reparationsarbejder, og af kollegaen, Jens Hansens arbejde 1661⁸ med genrejsning af et stykke af muren fremgår, at tagsten også da benyttedes som afdækning.

Indgange. I syd, ud for våbenhuset, er der port og låge mellem tre meget svære, teglhængte og hvidtede piller, der tilsyneladende er muret af store sten. De er dog næppe særlig gamle og stammer muligvis fra tiden for sydmurens fornyelse; i alle tilfælde yngre end 1739⁹, da søndre låge genopførtes med bueslag. To store linde flankerer indgangens inderside. I nord findes en vandret afsluttet, teglhængt portal med uregelmæssig, rundbuet fodgængeråbning med indre fals; den østre halvdel er ommuret med små sten. Alle lågefløje er af brunmalede trætræmmer.

†*Kirkerist* købtes 1717¹⁰ af Sigerslevvester kirke, og 1739⁹ nævnes en ny i forbindelse med søndre låge.

†*Kirkelade* omtales 1614⁷.

†*Halsjern* nævnes 1774¹¹, men var da ude af brug.

Kirken består af kor og skib, antagelig opført i to tempi o. 1250—1300, våbenhus i syd fra 1400'rne, middelalderlig vestforlængelse samt et tårn, muligvis fra 1500'ernes midte med trappehus i nord, som 1748 afløste et ældre på samme sted. Orienteringen har stor afvigelse til syd.

Bygningen, der er helt af tegl udvendig, er som helhed hårdt restaureret og til forskellig tid skalmuret og omsat i et sådant omfang, at mange spor og detaljer til belysning af de enkelte afsnits alder er gået tabt. Samtlige afsnit er opført af munkesten i munkeskifte, tårnet dog i krydsskifte.

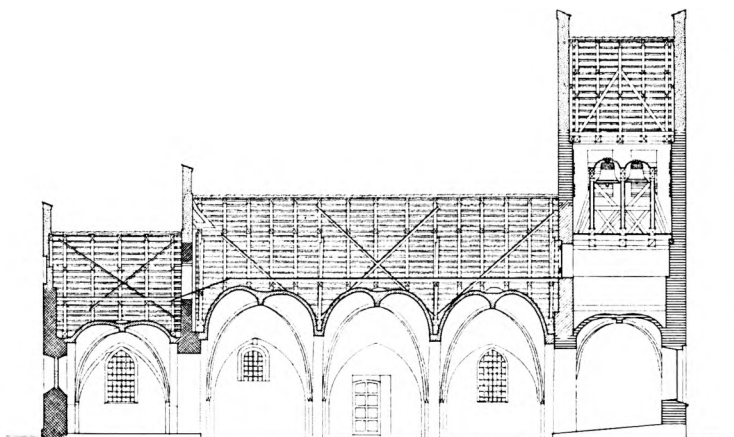

Fig. 3. Græse. Langsnit, set mod syd. 1:300. Tegnet af Einar Jensen 1931 med korrektioner ved Jens Hald Jensen 1974.

Koret er ældste afsnit, og den fragmentarisk bevarede udmaling (jfr. kalkmalerier) på skibets vægge angiver en tidsmæssig grænse o. 1300. For en tidsfølge taler to forhold: dels har triumfgavlen været afdækket under kortaget, dels spores en forenkling i sokkelpartiet. Således har koret på alle tre sider en syv centimeter fremspringende, indtil 30 cm høj skråkantsokkel over den lidt ujævne kampestenssyld, som er synlig ved korets nordøstre hjørne. Granitkvadrene under flankemurenes sokkel er sekundære og formentlig fra 1867, da skibets nordmur ombyggedes. Hverken den eller sydmuren har næppe oprindelig haft sokkel; bag våbenhuset står muren direkte oven på et par forholdsvis store syldsten og er i øvrigt glat op til murkronen.

Stenene er ujævnt brændte, snart mørke, snart lyse og undertiden gulladne. På korets nordside er målene 27—27,5x12—13x8—9 cm. Skibets murværk står bag våbenhuset med tydelig ryg fugning. Korets oprindelige murhøjde i nordøst er 3,15 m, skibets 3,45 m.

Vinduer og døre. Koret har bevaret to oprindelige vinduer (øst og nord), der står som blændinger. Vinduerne, hvis sålbænke er nymurede, er rundbuede med smige karme og halvstensstik af kilehugne sten. Lysningskanten er muret af rejste sten, og selve buen har form som en fladtrykt, uregelmæssig spidsbue. Østvinduet måler udvendig 151 x 88 cm, i lysningen 102x42 cm og indvendig 160x79 cm; lysningen sidder 37 cm fra ydre murflugt. Skibets eneste bevarede vindue, øst for syddøren, lukkedes delvis ved hvælvs-lagningen og er udvendig så omhyggeligt tilmuret, at det ikke lader sig påvise her. Over hvælvet ses, at det rundbuede vindues 7—8 cm tykke lysningskarm, der sidder ca. 50 cm fra indre murflugt, har udvendig glasfals, og at vinduets bredde i lysningen er 50 cm, indvendig ca. 105—110 cm. De smige karmsider er såvel ud- som indvendig tykt berappede med en grov puds, hvorover hvidtelag med kalkmalerirester (p. 2201, fig. 5).

Syddøren er endnu i brug og var indtil 1905¹² (jfr. fig. 4) bevaret i en formentlig oprindelig skikkelse med dørfals, rundbuet tympanonfelt udvendig og indvendig plankeafdækning over henholdsvis smiget (vest) og ret (øst) karm-side. Udformningen svarer til Gørlose (p. 2177), bortset fra de indre karmsiders anomali, som er vanskelig at forklare.

Den i det ydre stærkt ommurede korgavl har i tagfodshøjde et savskifte og i den ellers glatte gavlblade en cirkelblending.

Indre. På overvæggene ses, at kor og skib har stået pudset og formentlig tillige overalt med kalkmalede udsmykninger (jfr. kalkmalerier). Begge afsnit har været dækket af et bjælkeloft, hvis niveau angives af halvtstens tilbage-spring i såvel korgavl som triumfmur. Endvidere ses af pudslaget, at loftsbrædderne har siddet på bjælkernes underside.

Tilføjelser og ændringer. *Våbenhusets* bevarede gavlblending består af tre spidsbuede blændinger over fodlinjens savskifte, foroven holdt sammen af et spidsbuet halvtstensstik, som går ud fra de flankerende blændingers toppunkter. I hver blændingsbund åbner sig en rektangulær glug. Blændingsmotivet kendes fra det tidligst 1396 omtalte S. Andreas' kapel ved Roskilde domkirke (DK. Kbh. Amt, p. 1458 f.) og tillige fra våbenhuset ved Jydstrup kirke (DK. Sorø, p. 469), der i lighed med Græse tilhørte Roskildebispen. Selve gavlkonturen er senere ommuret svarende til kirkens øvrige fornyede gavle. Flankemurene er forhøjet (6—8 skifter i krydsforbandt) og afsluttes nu af hvidkalket »sparenskop«, svarende til det øvre led i korets og skibets sekundære gesimser. Vinduesnicher med smigede, fladbuede inderkarme, hvis form næppe heller er oprindelig; den østre har firkantet ydervindue, den vestre er lukket. Den rundbuede dør, som 1841¹³ forhøjedes, har pudsede, hvidkalkede karme og sidder i spidsbuet spejl. I det indre ses en firkantet niche i øst.

Vestforlængelsen, der er rejst over kampestensfundament, står udvendig med skalmuring fra 1800'erne. Overvæggen (vest) er hvidtet, og bl.a. denne omstændighed viser, at dette afsnit må være ældre end hvælvene. Udvendig, set fra mellemstokværket, står taggavlen overpudset; i det indre blank med spor efter et ældre tag, hvis rejsning svarer til det nuværende, men ligger ca. 20 cm herunder. Tilsyneladende har forlængelsen ikke haft noget vindue mod nord, før man 1739⁹ brækkede hul og murede en vindueskarm i »den sidste blinding«.

I senmiddelalderen, måske o. 1500, indbyggedes kryds *hvælv* i kor og skib. Korhvælvet hviler på hjørnepiller og spidse skjoldbuer; ribberne har hverken pilleforlæg eller konsol, men springer vandret frem i vederlagshøjde; de let buklede kapper har helstens overribber med trinkamme af bindere. To fladbuede *gemmenicher*¹³³ i østvæggen samt den nuværende, spidse korbue uden kragled stammer formentlig fra samme periode. Det forlængede skibs tre, lavtspændte hvælv hviler på falsede vægpiller, rundbuede halvandenstens gjordbuer

og spidse skjoldbuer, af hvilke de søndre er helstens, de nordre spinklere og måske ommuret 1867. I flere af de buklede kappers svikler er der tilmurede spygat; overribber som korets.

Ved *tårnets* opførelse blev det forlængede skibs vestmur gennembrudt af en lidt skæv, rund tårnbue. I murenes bundskifter (mod syd og vest) indgår enkelte rejste syldsten og mindre marksten. Tårnummet dækkes af et samtidigt, i væggene indbygget hvælv med halvstensribber og tilmuret spygat i kappesviklerne. Adgangen til det mørke mellemstokværk sker gennem trappehuset i nord, hvis overdør er en fladrundbuet åbning med udvendig fals og spor efter dørfløj. Fyrretræsbjælkelag både i nord-syd og øst-vestlig retning. Klokkestokværket, der i lighed med mellemstokværket står fuldstændig overpudset indvendig, har til hvert verdenshjørne to rundbuede, udvendig falsede glamhuller. De øst-vestvendte gavles nuværende skikkelse er resultatet af en ommuring 1893¹², hvorved kammene blev udformet i overensstemmelse med kirkens øvrige gavlkamme. Reparationsarbejder 1722⁹ af gavlenes »snerkelverk« ved mureremestrene Laurs Eriksen, Anders Jacobsen og Søren Sørensen kunne tyde på, at de da havde form som »vælske« renæssancegavle (jfr. f. eks. våbenhuset i Gørløse p. 2179); det er uvist, om en istandsættelse i årene efter 1624¹⁴, hvortil medgik 15.400 mursten, har forbindelse hermed. Flankemurene afsluttes med udkragende savskifte.

Det murede *trappehus*, der minder stærkt om Gørløses (p. 2178) og utvivlsomt er præget af fornyelser i forbindelse med skibets 1867 ombyggede nordmur, stammer formentlig fra 1748, da Hans Engel af Farum⁹ nedbrød †*trappehus* af bindingsværk, hvis vindeltrappe fra 1722⁹ efter reparation af trinnene genanvendtes i det nye, murede hus. Bindingsværkshuset har formentlig afløst en †*fritrappe*, jfr. Gørløse (p. 2179).

Kirken står nu i blank mur med gavle, hvis glatte kamme har top- og fodtinder, som antagelig stammer fra 1800'rne, jfr. tårnet; i al fald tales endnu 1777¹⁵ om reparation af sydsidens vindskeder. Skibets østligste vindue i syd har eftermiddelalderlig form (fladrundbuet, ud- og indvendig falset) og fik 1800¹⁶ nye ruder og ramme af hensyn til dårlige lysforhold på prædikestolen. To af de tre ens spidsbuede, udvendig falsede vinduer med smedjærnsrammer (i kirkens sydside og tårnet) indsattes 1832¹⁷ i ældre vinduers sted. Den pudsede og hvidtede rundbuefrise under »sparenskop«, jfr. våbenhuset, som danner gesims på kirkens sydside og korets nordside, hidrører fra 1800'ernes første halvdel, jfr. koret i Slagslunde (Ølstykke hrd.), og er muligvis opsat o. 1827¹⁶, da gesimsen på skibets nordside blev ommuret. Skibets nordmur står nu med sokkel svarende til korets reparerede (nord og syd); store rundbuede vinduer med udvendig fals samt en gesims, der efterligner sydsidens. Denne skikkelse er resultat af en fuldstændig ommuring 1866—67¹², som skulle løse de stati-

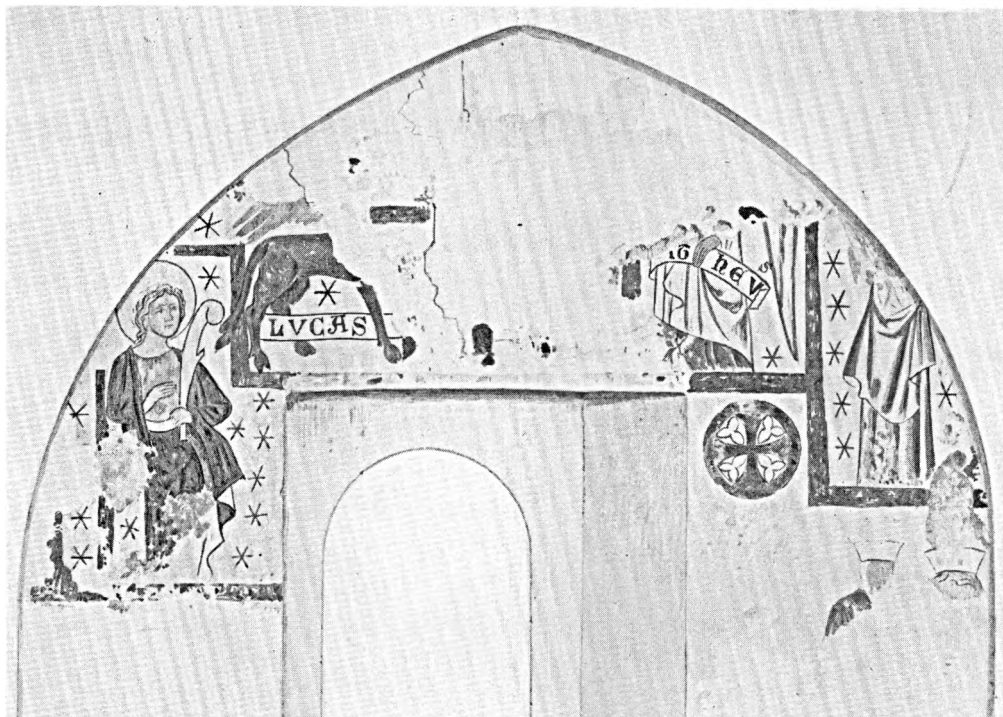

Fig. 4. Græse. (†)Kalkmaleri på skibets sydvæg. Efter akvarel af J. Kornerup 1898, i Nationalmuseet (p. 2200).

ske problemer, der havde nødvendiggjort indlægning af murankre (tre rødmaledede bjælker 1617)⁷ og opsætning af støttepiller (nævnt 1777¹⁵; 1796¹⁸ tilføjede tømrermester Bourgeois en pille i nord). 1860'ernes restaureringsarbejder omfattede endvidere anlæggelsen af brolagt *fortov* omkring hele kirken⁶. Alle tage er hængte med nyere, brunlige vingetegl. Nyere fyrretræstagværker.

I det indre står kirken hvidkalket. Korgulvet af kantstillede flensborgsten i mørtel er 1966¹⁹ omlagt og delvis fornyet sideløbende med reparationer på midtergangens gulv af store, røde og grå kalkstensfliser (ikke ældre end 1898²⁰) og bræddegulvet i stolestaderne. I våbenhuset kvadratiske, sorte og røde teglfliser. Indtil anskaffelse af kakkelovn 1890¹² var kirken uden opvarmning.

(†) KALKMALERIER

1898 afdækkede J. Kornerup kalkmalerier på skibets sydvæg; deres bevaringstilstand var imidlertid så ringe, at de overkalkedes. Samtidig undersøgtes korets nordvæg og korbuen, uden at der fandtes spor af malerier.

Sydvæggens dekoration er formentlig malet kort efter kirkens opførelse, dvs. o. 1300 (jfr. p. 2196). Bag prædikestolen, begrænset af et yngre vindue i øst

H. J. 1973

Fig. 5. Græse. Kalkmaleri i smigen i skibets tilmurede sydvindue, over hvælvet. S. Katharina (p. 2201).

og et nu tilmuret oprindeligt i vest, var Laurentii martyrium fremstillet. På Kornerups akvarel ses hoved og overkrop af martyren, som ligger på risten; foran ham arbejder en bøddel med puster, og bag hans hoved ses fragmenter af en anden samt forken tilhørende en tredje, der er forsvundet.

Over syddøren fandtes fragmenter (fig. 4) af evangelisterne Lukas' og Matthæus' symboler, mod øst en vinget okse, hvorunder skriftbånd med majuskler »Lucas« og mod vest en engel med skriftbånd ».theus«. Evangelisttegningene flankeres af siddende figur med kølle (Judas Taddæus?) mod øst og en delvis bevaret, stående figur (mod vest). De enkelte figurer indrammes af en bred stribe og har stjernestrøet baggrund. Vest for døren ses et indvielseskors (sml. Torup p. 1649, fig. 11a) og hovederne af to figurer. Den dominerende farve er rødbrun; endvidere blege grønne og blå samt sorte konturer.

Over hvælvet er der bevaret kalkmalerier i det tilmurede sydvindues smige, som har en tyk berapning; på hvidtekalken er malet det sorte omrids af en helgeninde med krone på hovedet og glorie bagved. I østsmigen er det S. Katharina (fig. 5), som i venstre hånd holder marterhjulet; den anden hånd er nu skjult. Vestsmigens helgeninde kan ikke identificeres; hun løfter højre hånd, venstre er dækket af det senere indbyggede hvælv (sml. Gørlose p. 2180).

INVENTAR

Oversigt. Kirkens indre præges af restaureringen 1965—66, da Ernst Trier, Vallekilde, afsatte farver, hovedsagelig flere blå toner sammen med gråt på altertavle og prædikestol, der ved samme lejlighed istandsattes snedkermæssigt²¹. Som det oftest er tilfældet, er det ældste inventarstykke den romanske granitfont; det eneste kirken i øvrigt ejer fra middelalderen er en gotisk lysekron. Fra 1500'rne stammer alterbordsforside og degnestol samt dåbsfad, der dog først er anskaffet 1632, kort efter at annekskirken, Sigerslevvester, havde fået sit. En tilsvarende overensstemmelse mellem nyanskaffelser til de to kirker gælder så godt som alt inventar og understreges ved anskaffelsen af alterstagerne 1732; de svarer så nøje til Sigerslevvesters fra 1690, at sidstnævnte må have været forbilledet. Fælles for disse to kirker, som for egnens øvrige, er Hans Nielsens staffering 1745 og nærmest følgende år⁹ med de vanlige lakgrønne lister omkring en marmering.

Alterbordet er en nyere fyrretræskasse. På dets bagside er anbragt et panel, 102 cm højt og 177 cm bredt, med tre foldeværksfyldinger fra en (†)*alterbordsforside*. Fyldingerne svarer til degnestolens gavl fra 1579 og alterbordsforsiderne i annekskirken Sigerslevvester, hvor den er bevaret på oprindelig plads, og Oppe Sundby (p. 2293).

Alterklæde, moderne, af guldindvirket hør. † *Alter klæder*. 1662 nævnes et af blåt fløj¹⁸, efter den tid er de røde, med sølv- og guldfrynser²²; 1799 leverede Hertz Michel et med sølvtrisser samt broderet krone og navn¹⁶.

Altertaule (fig. 6), 1616, af Henrich Barchmann i Hillerød⁷, med maleri skænket 1731. Den ret enkle renæssancetavles storstykke flankeres af kanneleerede søjler med fladsnit i prydbæltet og jonisk kapitæl. Søjlerne står på næsten kvadratiske postamentfremspring, der har glat, profilindrammet fylding på de tre sider. Storingernes halvcirkelfelt rummer en halv fantasimaske omgivet af renæssanceornamenter, og på en lille konsol sidder ørn med draperi i næbbet. Gesimsfrisen brydes af triglyffer. Topstykkets cirkelfelt hvorom peripatetiske engle flankeres af mandlig (mod nord) og kvindelig herme (mod syd), hvis skafter har påsatte stave. Foroven er der en brudt trekantgavl med kronet C4.

Storstykkets *maleri*, som sidder i den oprindelige pærestavramme, blev skænket 1731 af kirkens præst Johan Bøhling; det forestiller nadveren og er malet med olie på træ, 77 x 62 cm. Farverne er mørke, brunt, rødt, blå; lyset udgår fra glorien bag Kristi hoved.

I postamentfeltet læses med moderne versaler citat fra Cor. 10, 28: »Hvert menneske prøve sig selv ...«. I topstykkets cirkelfelt ses Christian VIII.s kronede monogram. Tidligere sås i gesimsfrisen de maledede årstal 1745 og 1888, og i topstykkets anno 1616; det sidste henviste til tavlens tilblivelsesår, de første to til restaureringer af såvel træværk som maleri²³. På tavlens bagside findes flere yngre indskrifter.

Fig. 6. Græse. Altertavle 1016, udført af Henrich Barchmann (p. 2202). H. J. 1970

Altersølv. Kalk, 1728 omgjort af Niels Johnsen (jfr. disk) af en ældre, som var blevet for lille (25 lod 1 kvint) og tillige var gammel; den nye vejer 44% lod⁹ og svarer til de mange andre barokke alterkalke af samme mester, f.eks. i Lyng (p. 1991) og Sigerslevvester (p. 2224). På bageret graveret Frederik 4.s kronede spejlmonogram. 22 cm høj. På fodpladen fire stempler: hjerteformel mestermærke med NI over 1725 (Boje 330, hvor det fejlagtigt er henført til Nicolai Junge, jfr. Mårup p. 1205), Kobenhavnsmærke 1729, gardeinmærke for Peter Nicolai von Haven og månedsmærke (vædderen eller tyren). *Disk* på 7 y_2 lod blev 1727 leveret af Niels Johnsen, der fik den gamle på 4 lod 1

kvint⁹. Den er glat med graveret cirkelkors og Frederik 4.s kronede spejlmonogram på randen. Tvm. 16 cm. *Oblatæske*, 1863, cirkulær. På låget graveret kors med tornekrone i firpasformet felt som bl.a. Tibirke og Uvelse (p. 1327, 2155); på siden graveret skriveskrift: »Græse Kirke«. Under bunden mestermærke for Conrad Christian Fredrik Schrøder (omtrent som Bøje 965), Københavnsmærke 1863 og guardeinmærke for Peter Reimer Hinnerup. 1861 var † *oblatæske* af blik uanstændig og ønskedes erstattet med en ny af sølv eller porcelæn⁶.

Sygesæt, 1732 købt hos Niels Johnsen⁹. Sættet svarer til bl.a. Lynges fra 1729 (p. 1992), dog med Christian 6.s kronede spejlmonogram på bægeret. Kalken er 13,5 cm høj. På fodpladen rektangulært mestermærke med N-I over 1725 (Bøje p. 59), Københavnsmærke 1732, guardeinmærke for Peter Nicolai von Haven og månedsmærke (skorpionen). Den tilhørende disk har to tilsvarende mestermærker under bunden. Oprindelig havde kalken ipassende vinflaske og oblatskruegemme og vejede da 19 lod 3 kvint¹¹.

† *Vinkande* af sort porcelæn leveredes 1838 af den kongelige porcelænsfabrik¹⁶, og eksisterede endnu 1863¹².

Alterstager, 1736, købt hos gørtler Svend Callundborg²⁴, som betalte to rdl. for de gamle, der var små og brøstfældige. Stagerne må være lavet efter annekskirken Sigerslevvesters, der er fra 1690. De virker en lille smule fladere i profilerne, men de enkelte leds udformning og rækkefølge er i øvrigt den samme. 38 cm høje. Inventarierne 1841¹⁶ til 1863¹² nævner et par †bliklys indrettet til voksllys. — Nyere, syvarmet stage.

Alterkrucifiks, af bly, 31,5 cm højt, skænket 1745 af hr. Johan Christian Becker (præst ved kirken 1741—55)ⁿ, næsten identisk med krucifiks i Pedersborg (Alsted hrd., Sorø amt). Figuren hænger dybt i skråt strakte arme, hovedet falder ned på højre skulder. Kroppen er mager; lændeklædet har knude på Kristi højre hofte, ved den venstre falder en snip ned; klædet holdes oppe af et dobbelt reb, som kommer til syne i højre side. Fødderne er korslagte med venstre fod øverst og een nagle igennem. Den guldbroncerede figur hænger på glat, sortmalet korstræ (fig. 12).

-f *Røgelsekar* er nævnt i inventarierne fra 1620⁷ til 1764¹¹.

Messehagel, 1774. †*Messehagler*. 1662 fandtes en af blåt fløjls⁸, og siden er der kun anskaffet røde²⁵.

†*Primklokke* er nævnt 1620⁷.

Femsidet *alterskranke* fra 1700'rne, med nøddetræshåndliste fra 1866²⁶. De seks runde, gråmalede smedejernsstænger har knop på midten; 1764 var der seks messingknapper givet af menigheden¹¹.

Døbefont (jfr. fig. 10), senromansk, af granit, variant af Roskildetypen (jfr. Mackeprang: Døbefonte p. 104). Den lave fod med hulkehl over platte er af

Fig. 7. Græse. Indre, set mod øst.

H.J. U170

rødlig sten; derover er indskudt et gråligt, slankt skaft. Samme materiale er brugt til kummen, som er cylinderformet, dog således at dens nedre del er keglestubformet. Den indre dybde er ringe. Tvm. 66 cm. Tydelige spor af bemaling, underst mønjerfarve på kridt, derover gråt. 1773 stod fonten »oppe i kirken«²⁷, vel den plads i koret, man 1869 fandt uheldig, hvorfor den flyttedes ned i kirken foran præstens stol²⁶, hvor den stadig står.

Dåbsfad, o. 1575, sydtysk, købt til kirken 1632⁷. 52,5 cm i tv. I bunden drevet fremstilling af bebudelsen, omgivet af nu næsten udslidt meningsløs minuskelindskrift; herudenfor krans af stemplede rosetter. Langs fadets rand frise med skiftevis hjort og hund; indenfor er der stemplede stjerner samt et mestermærke, RS i rektangel²⁸.

Dåbskande (sml. fig. 10), 1830, af tin, købt hos Reisz' enke, København (sml. Kregme og Nørre Herlev p. 1570, 1950)¹⁷, af den i amtet ofte forekommende slangehankstype med Frederik VI.s kronede monogram på korpus; på låget skriveskrift: »Græse Kirke 1830«. I kandens bund skimtes et stempel under kedelsten.

**Korbuekrucifiks* (fig. 8), sengotisk, fra o. 1500. Den 153 cm høje figur hænger i skråt strakte arme, som med svære, firkantede tapper er fastgjort til kroppen. Hovedet har nedboret, tilproppet hul foroven; dele af den flettede

tornekrone, næsen, hårlokken i højre side og spidsen af den i venstre er brækket af. Brystkassen er »knoppet« ligesom på krucifikset i Melby, der i det hele taget minder meget om Græses (p. 1623 og fig. 15); dog giver sidstnævnte i højere grad udtryk for bevægelse gennem kroppens svaj og de bøjede ben med indadvendte fødder. Formerne er alt i alt mere runde. Figuren er stærkt hulet i ryggen, så meget at trætykkelsen enkelte steder er under 2 cm. Der er da også et brud fra højre skulder, skråt ned over brystet og bagud til lige over lændens venstre side, foruden flere mindre brud og revner.

Det glatte korstræ er afsavet i alle ender, og øverste korsarm mangler helt, kun skriftbåndet er bevaret. På de vandrette arme er begge ender hugget skråt af overkanten²⁹.

Stafferingen på tynd kridtgrund er stærkt af skallende og delvis forsvundet. Kristus har hudfarve, sort hår og skæg, grøn tornekrone; lændeklædet er forgyldt med ægte guld. Under denne staffing lå et ældre lag, hvor hudfarven var mere gullig, hår og skæg sort, tornekrone grøn, og lændeklædets foer blå smalte. Korstræet er rødbrunt over en okkergul farve, hvorunder fandtes udbredte rester af grønt på en tynd kridtgrund. Yderkanterne har cinnober direkte på træet.

1745 renoverede Hans Nielsen krucifikset, »som stod foran koret«, med ny maling både på bjælken, som fik inskriptioner, og korstræet⁹. 1773 omtales krucifikset i kordøren igen²⁷. Nu i NM. (inv. nr. D 3768/1966).

†*Korgitter* 't 1773 nævnes krucifikset »i kordøren«²⁷; det er den eneste oplysning om et eventuelt korgitter.

Prædikestol, 1838¹³, meget enkel, bestående af fire fag med glatte, rektangulære fyldinger (sml. Uggeløse p. 2014). Den firesidede underbaldakin hviler på ottekantet stolpe. Samtidig, sekssidet himmel.

(†)*Prædikestol*, o. 1620. Det eneste bevarede af den tidligere prædikestol er to hermer, en kvindelig og en mandlig (fig. 9); de minder meget om hermerne på Lille Lyngbys prædikestol udført 1614 af Bernt snedker i Slangerup (jfr. p. 1519) og to hermer ved prædikestolsopgangen i Nørre Herlev (p. 1951, fig. 14—15). Hvert skaft har to frugtklaser hængende i en snor, der ligesom på førnævnte stol udgår fra henholdsvis et mindre englehoved og en større løvemaskke. Ved konservering 1967 fandtes kridtgrund og herpå overmaling, som er en gentagelse af de oprindelige farver, hvidt på pilastren, lys rødlig hudfarve, lys okker, grøn lasur på sølv og cinnober kantet med guld. Nu i NM (inv. nr. D 12077, antagelig afleveret fra Frederiksborg slots inventarium).

Stolen er første gang nævnt 1745, da Hans Nielsen fra Ganløse afskrabede kridtmalingen og nystafferede. Tre år senere leverede Jens Christensen, Farum, en ny trappe med repos og 1751 en ny †*himmel*. Allerede 1768 måtte trappe og pille atter fornyes på grund af fugtighed, hvorfor de denne gang

Verner Thomsen 1964

Fig. 8. Græse. Detalje af *korbuekrucifiks (p. 2205).

opførtes af mur⁹. År 1800 leveredes ny trappe(trin?) med tilbehør under ledelse af Bourgeois¹⁶. †*Bogstol* nævnt første gang 1764¹¹ og sidst 1806¹⁶.

Stolestader, fra 1838, svarende til stolene i Uggeløse fra 1842 (p. 2016) og Snostrup (Ølstykke hrd.). Gavlene er glatte med spidsbuet topstykke, lågerne har enkel rektangelfyldning. Rester af ældre stoleværk er genanvendt i ryglæ-

Henrik Larsen 1974

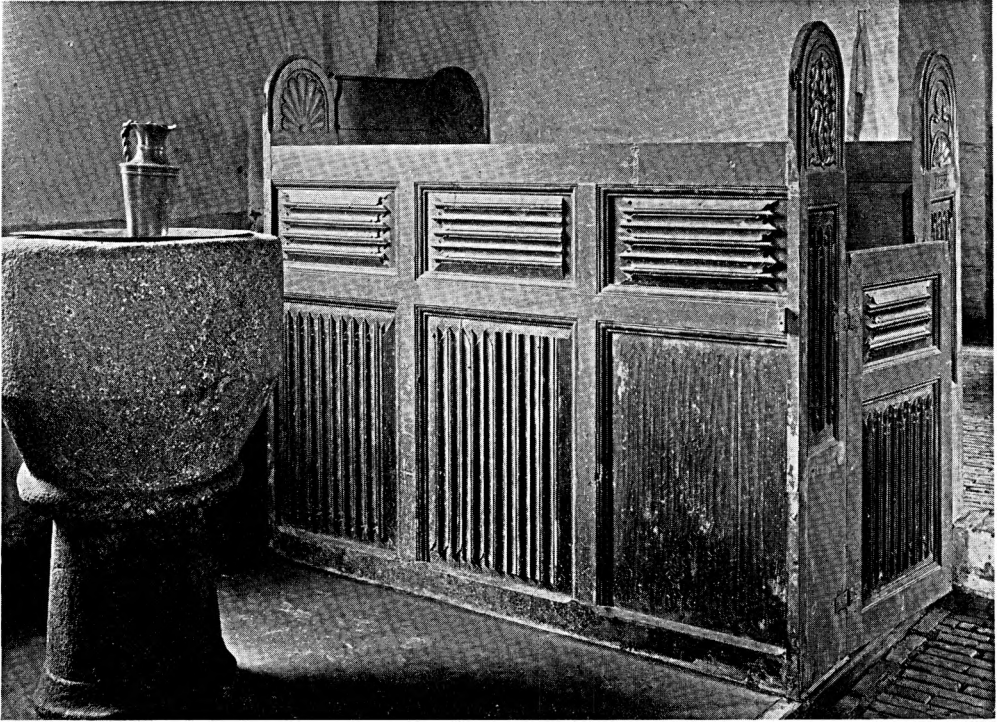
Fig. 9—10. Græse. 9. *Hermer fra †prædikestol (p.2206). 10. Romansk font med dåbskande fra 1830 (p. 2204 f.) og degnestol med gavl fra 1579 (p. 2208).

nene. Et stolestade blev fjernet 1869, da fonten flyttedes ned i kirken foran præstens stol²⁵. 1904 blev bænkerne gjort bredere¹². †*Stole*. 1722 fastgjorde snedker Herman Madsen en del lister på stoledørene, og 1739 reparerede Jens Christensen, Farum, kvindestolene med nye paneler, lister og hvirvler på dørene. 1748 malede Hans Nielsen, Ganløse, 29 stole⁹.

Degnestol (fig. 10), 1579, af den i amtet ofte forekommende type f. eks. i Strø og Kregme fra henholdsvis 1562 og 1560 (p. 1502, 1572). Stolen består af sammenstykket materiale; forsidens panel, der er beskåret i siderne, har formentlig oprindelig været brugt andetsteds i kirken. Det er bemærkelsesværdigt, at de midterste fyldingers foldeværk indtil o. 1900 stod ufærdigt, uden afslutning i enderne. Stolens gavle har halvrund afslutning foroven og smykes af symmetrisk bladværk eller halvrosen under trepasfigur (sml. Tibirke og Slangstrup p. 1330, 2068). I forsænket felt nedenunder ses det reliefskårne årstal; længere nede er der et stående rektangelfelt med foldeværk. De to bageste gavle har halvrosen ind mod stolen og er glatte på ydersiden.

†*Skrifte- og degnestole*. 1615 anskaffedes en ny degnestol⁷, og 1745 malede Hans Nielsen, Ganløse, skrifte- og degnestol, så at de akkorderede med altertavlen⁹.

Stol til præsten, svarende til den i Sigerslevvester fra 1871. I koret.

Ivar Hertzsprung 1898

†Skab med lås for er nævnt 1662 i skriftestolen⁸ og endnu 1764¹¹.

Pengeblok, svarende til Sigerslevvesters fra 1619 og mindende om Melby fra 1629 (p. 1628) samt Vejby fra 1617 (p. 1306 og fig. 32), de to sidste dog med helt tætsiddende jernbånd. Den rektangulære blok har fem vandrette jernbånd på den øvre del; sammen med et lodret hængselbånd med nyere hængelås lukker de tre midterste for en lem af jern, i siden. I låget, som også er af jern, pengeslids og huller efter bøjle, der har dækket slidsen. Nuværende højde 66 cm. I skibet, vest for indgangsdøren.

Pengetavle. Formentlig den ene af to tavler, som 1729 anskaffedes til annekskirken Sigerslevvester, hvor der i dag (1974) findes en tilsvarende³⁰. Den rektangulære skuffe har profilliste forneden; over den forreste halvdel er anbragt et sekundært, halvcylinderformet bliklåg med pengetragt og låsebøjle. Rygbrættet er udsvejfet foroven og forsynet med drejet håndtag. Desuden findes en yngre efterligning fra forrige århundrede. Flere †tavler er nævnt fra 1600-årene³¹. I stol ved indgangen. En †bliksparebøsse med hængelås var 1764 næsten fortæret af rust¹¹.

Dørfløje. 1) 1762, udført af Jens Christensen⁹, bestående af seks lodrette planker, som foroven og forneden holdes sammen af vandret revle med kantprofil. På den udvendige side er døren flammeret omkring kvadratisk midt-

bosse (sml. Grønholt p. 876 og Sigerslevvester). Samtidigt *nøgleblik* og på den indvendige side to gangjern, som også er oprindelige. Brunmalet udvendig, grå indvendig. Til våbenhuset. 2) O. 1827, svarende til Sigerslevvesters fra dette år, og ligesom den henlagt på våbenhusloftet.

Orgel med eet manual og fem stemmer, bygget 1875 af Knud Olsen til Kong Frederik VII.s stiftelse på Jægerspris slot. Købt af Græse kirke 1954; i forbindelse med flytningen restaureredes og omdisponeredes instrumentet af Th. Frobenius & Co. Nygotisk façade med tre tårne. I tårnrummet.

Salmenummertavler (sml. fig. 7). Tre fra 1908 og en efterlavet i 1950'erne, med brikker, hvorpå malede tal¹². Sorte, i grå ramme. I alt syv fra 1800'rne ligger på loftet (de fire over våbenhuset). De rektangulære tavler er glatte med profilliste foroven og forneden; een er højere end de øvrige og deles af tre vandrette lister. Sort med hvid fraktur: »Ved Altergang«, »Ved Barnedaab«, »Ved Brudevielse« og »Ved Begravelse«. Resten ligeledes sorte med hvid påskrift »Før Prædiken« og »Efter Prædiken«.

Maleri, 1651, forestillende et ægtepar i halvfigur. Han er i ornat og holder salmebog i de foldede hænder, hun folder hænderne over maven. Ved deres hoveder står med hvidmalede versaler: ætatis 42 og ætatis 35 og nedenunder anno 1651. Der må være tale om Søren Jensen, som var kirkens præst fra o. 12. april 1641 til o. 12. jan. 1655. I en frise nederst på maleriet er følgende indskrift med sortmalede versaler: »Der som wi trode icke, at see paa herrens gode i de lefwende land, da motte wi ofwergifve os. Psal. 27. Kom herre Jesv .. . Apoc. vlt.«. Præsten har mørkt hår og blondt skæg, dragterne er sorte med hvide kraver, og hun bærer hvid hue og hvidt forklæde. Baggrunden er brunlig, draperiet rødt. Olie på træ, 150 x 125 cm. Den enkle ramme af træ har i hver side en lodret smalfylding, som ender i buetunge forneden. Til siderne reminiscenser af vinger i form af fuglehoved og -vinge, foroven brudt trekantgavl. Rammen er egetræsmalet med forgyldte lister og sorte fyldinger. På korets nordvæg.

Lysekrone (fig. 11), sengotisk, fra slutningen af 1400'rne³², skænket af hr. Jens Fischer, præst i Græse 1691—1715, hvorefter han kom til Lyng. Den profilerede stamme, der må være blevet omdannet senere, muligvis da kronen kom til kirken, ender forneden i løvehoved med ring i flaben. Foroven er der en Mariafigur stående på månesegl; hun har mistet begge arme. Kronens moderne ophængningsring er fastgjort til hendes hoved, hvor der ses spor af den skive, hvortil en glorie eller krone sikkert har været fastgjort. Fra stammen udgår to gange otte arme med korsblomster og karrererede drueklaser. To af de øvre arme var allerede 1764¹¹ i stykker og omtales 1898 som fornyede. Under lyseskalene er der nedhæng af form som en omvendt krone. I skibets andet fag.

H. J. 1970

Fig. 11. Græse. Lysekrona fra slutningen af 1400'rne med yngre skaft (p. 2210).

Kirkeskib, tremastet fuldrigger »Fortuna 1963«³³. I skibets næstøstligste gjordbue.

**Jordpåkastelsesspade* er nævnt 1863 sammen med en kiste til den og sandet¹², formentlig den, der nu er i Sigerslevvester.

*Klokker*³¹. 1) 1644, støbt af Hans Meyer, Helsingør. Reliefversaler i fire linjer om halsen; derunder pelikanen med sine unger. »Anno 1644 er denne klokke bekostet til Graese kircke ynder vor nadigste konning Christian den 4 welb. Hans Vldrich Gyldenlove slodt.h. offver Kronborg oe Friderichsb. H. Søfren Olvfson sognep. til Graese oc Siersløf Madts Lavritzøn Kircke verge. Soli deo

gloria in excelsis deo avs den Feyier bin ich geflosen M. Hans Meyer in Helschenor hat mich gegossen« (»år 1644 er denne klokke bekostet til Græse kirke under vor nådigste konge Christian IV., velbyrdig Hans Ulrich Gyldenløwe, slotsherre over Kronborg og Frederiksborg, hr. Søren Olufsen sognepræst til Græse og Sigerslevvester, Mads Lauritzen kirkeværge. Gud alene æren i det høje. Af ild er jeg flydt, mester H.M. i Helsingør har støbt mig«). 93 cm i tv. Hankene smykkes af masker. Sml. samme mesters klokker i Søbore oe Kreøme, beøge fra 1649 (p. 1140, 1576).

2) 1749, omstøbt af kirkens lille klokke (jfr. †klokke) af Johan Barthold Holtzman. Om halsen indskrift med reliefversaler: »Soli deo gloria me fecit Iohan Barthold Holtzman Hafniæ anno 1749« (»Gud alene æren. J. B. H. København gjorde mig år 1749«). 87 cm i tv. Over og under indskriften er der dobbeltlinjer og akantusbort og på legemet Frederik 5.s kronede spejlmonogram over palmegrene. Sml. klokkerne i Lillerød fra 1731 og Esbønderup fra 1726 (p. 1976, 1037).

†*Klokker*. 1749 omstøbtes den lille klokke, som vejede 2 skippd. 1 lispd. 8 pd. til klokke nr. 2, der vejede 2 skippd. 8 lispd. 12 pd.⁹.

1602 afleverede kirken i stedet for en klokke 1 skippd. kedelkobber³⁵.

Klokkestol, fra 1868, af fyr²⁶.

Gravsten, fra 1600'rne, over Mich(ael) ... (Johannes') søn fra Horsens ... på øen Gotland ... han eller enken? døde 1611 i sin alders 63. (år). Kun en del af stenen er bevaret, og indskriften på latin med fordybede versaler er nu nedslidt, men kendes fra ældre afskrift. Kalksten, 107x58 cm, glat, kun smykket af cirkelfelter med evangelistsymboler i hjørnerne, Markusløven i øverste højre og en lille del af ønnen eller englen i venstre. Foran våbenhusdøren.

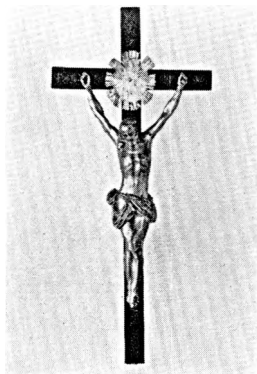

Fig. 12. Græse. Alterkrucifiks (p. 2204).

KILDER OG HENVISNINGER

RA. DaKanc. B 99. 1591—92. Fortegnelse på kronens gejstlige gods, indsendt af lensmændene i henh. til kgl. missive af 28. dec. 1590 III Sjælland. — Rtk. 244.3—20. Bygningskontoret. 1782—1804. Kommuniserede kgl. resolutioner m. bilag. — 244.115—51. Bygningskontoret. 1782—1826. Journalsager. — 256.43—109. Bygningsadministrationen. 1841—50. Journalsager. — Landbrugsministeriet. Domænekontoret. Bygningsdomænejournal. — LA. Grøese-Sigerslev sognekaldsarkiv. B 1. Kaldsbog 1783—1808. — B 6. Korrespondance 1892—1915.

Ved embedet. Kirkesynsbog for Græse Kirke i Liunge-Frederiksborg Herred, Frederiksborg Amt. 1863 ff. — Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

Nationalmuseet. Indberetning af J. Kornerup 1898 (kalkmalerier), C. A. Jensen 1920 (bygning), suppleret af V. Hermansen 1920 og Elna Møller 1973, V. Hermansen 1920 (inventar), Birgitte Boggild-Andersen og Hugo Jobansen 1970 (inventar), Verner Thomsen 1962 (prædikestolsherme) og N. J. Termansen 1967 (korbuekrucifiks). — Bygningsbeskrivelse ved Hugo Johannsen, kalkmaleri- og inventarbeskrivelse ved Marie-Louise Jørgensen og orgel ved Ole Olesen.

Fyldige udskrifter af arkivalier kirken vedr. findes i NM.

Tegninger. NM. To akvareller af kalkmalerier ved J. Kornerup 1898. — Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger. Syv blade opmålinger af kirkegård og kirke ved Einar Jensen 1931.

¹ Danske Magazin 1. rk. II, 32. ² Kronens Skoder I, 66. Her nævnes herligheden af to kirkegårde. ³ Landebogen p. 181. ⁴ LA. Kongelige bygningsinspektorer: Meldahl. Domænekirkerne. ⁵ NM. Møntsamlingens fundprot. nr. 2924. ⁶ LA. Sjællands stifts-provstearkiv. Lyng-Frederiksborg, Ølstykke og Horns hrd.s provsti: 1854—62. Synsprot. ⁷ RA. DaKanc. Seks års kirkergsk. ⁸ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1661—

72. Lyng hrd. ⁹ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1721—80. Sjællandske rytterdistrikters kirkergsk. ¹⁰ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1713—19. Sjællands stifts kirkergsk.

¹¹ LA. Sjællands stiftsovrighed. Kgl. kirkers inv. 1764. ¹² Ved embedet. Kirkesynsbog for Græse kirke 1863 ff. ¹³ RA. Rtk. Bygningsadm. 1782—1848. Journal. ^{13a} Højden i nord og syd er henholdsvis 64 og 54 cm; højden over korgulvet, 63 og 68 cm.

¹⁴ KancBrevb. 30. marts. ¹⁵ RA. Rtk. Sjællandske kontor. 1776—79. Udskrift af kirkekassens rgsk. ¹⁶ RA. Rtk. Rev. rgsk. Amtsrsgsk. Frederiksborg amtstue. 1797—1848.

¹⁷ RA. Rtk. Bygningsadm. 1782—1848. Journalsager. ¹⁸ RA. Rtk. 244.3—20. Bygningskontoret. 1782—1804. Kommuniserede kgl. resolutioner m. bilag. ¹⁹ Korrespondance i NM. ²⁰ Interiorfotografier 1898 (NM.) viser kantstillede teglsten såvel i skibets midtergang som i koret. ²¹ Under gulvoplægningen fandtes to stykker puds med

rødlige malerispor og kistebeslag, af messing, og del af en plade (D.3730, 3737, 3738/1966). ²² Jfr. note 11 (1764), note 16 (1804) og note 17 (1831). ²³ Jfr. noterne 9 og 12.

²⁴ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1721—80. Sjællandske rytterdistrikters kirkergsk. Sigerslevvester 1736. ²⁵ Jfr. note 9 (1748) og note 11 (1764). ²⁶ LA. Bispearkivet.

Kirkesyn 1862—79. ²⁷ NM. 2. afd. Håndskrifter. Hans de Hoffman: Siellands Kirckers etc. Beskrivelse. 1755—73. Tome 1. ²⁸ I Danmark kendes adskillige fade med dette

stempel, jfr. sagregistrene til Kbh., Sorø, Præstø og Maribo amt. I Caroli kirke i Malmø, i Fosie (Oxie hrd., Skåne) og i Karow (Kreis Randow, Pommern) findes det også, jfr. William Karlson: *Dopfat och Dopskålar*, i *Kulturens Årsbok* 1957, Lund 1958, og Helge Kjellin: *Ornerade Mässingsfat och deras Inskrifter*, i *Äldre kyrklig konst i Skåne* p. 218, ved Otto Rydbeck og Ewert Wrangel.²⁹ Et usædvanligt træk, som genfindes på et andet af de krucifikser, som er afleveret fra Frederiksborg. Da der i øvrigt er så store ligheder mellem inventaret i hoved- og annekskirken, kunne dette træk friste til den formodning, at nævnte krucifiks skulle stamme fra Sigerslevvester. Det er imidlertid for stort til at kunne have hængt der.³⁰ Tavlen er først efter 1836 kommet til Græse, da annekskirken endnu dette år havde sine i behold jfr. RA. Rtk. Rev. rgs. Kirkerogsk. 1661—72. Lynges hrd. Sigerslevvester inv. 1836.³¹ Jfr. note 8 (1662), note 11 (1764), note 16 (1804 og 1836).³² Sml. Hanns-Ulrich Haedeke: *Metalwork*, London 1970, fig. 94, som viser en nederlandsk krone fra 1400'ernes slutning. Her i landet kendes eksempler på gotiske kroner i Nyborg, skænket 1589, og Vester Egede, skænket 1634, dog med fornyede arme (jfr. DK. Præstø p. 596), samt i Århus Vor Frue Kirke.³³ Bygget af bådebyggemester C. F. Hansen, Helsingør, sml. Sigerslevvester.³⁴ E. Gribsø, i *ÅrbFrborg*. 1934 p. 75.³⁵ *DaSaml. I*, 101.

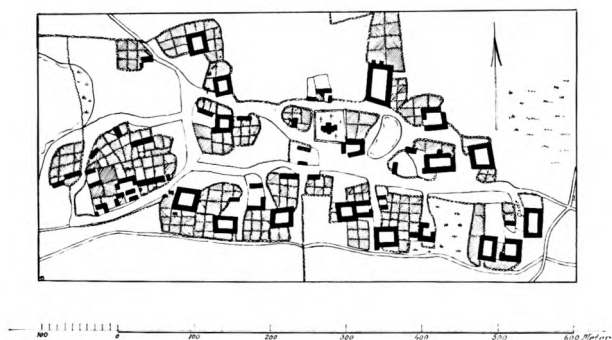

Fig. 13. Græse. Landsbyplan 1789.